

Købstadsfinanser i begyndelsen af 1500-tallet

LYDER VAN FREDENS KÆMNERREGNSKABER
FOR MALMØ 1517–20

AF

GRETHE JACOBSEN

I

De danske byers finansvæsen i senmiddelalderen har været genstand for nogen opmærksomhed fra ældre historikers side men er et forsømt emne i nyere historisk litteratur.¹ Kilderne er for perioden indtil 1547 meget sparsomme. Stadsretterne giver oplysninger om byskatter og offentlige udgifter, mens optegnelser vedrørende regnskabsføring og undertiden angivelse af samlede indtægter og udgifter findes for København (1505–57),² Kolding (1492–1635)³ og Flensborg (1438–1528).⁴ Ingen af disse kilder giver dog mere end spredte glimt af den senmiddelalderlige

¹ M. Mackeprang, Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV (Forordn. af 1619), (København, 1900), s. 155–66, behandler finansvæsenet i byerne men noget overfladisk for middelalderens vedkommende. Det samme gælder hans De danske Købstæders Skattevæsen indtil Begyndelsen af det 17. Århundrede. En Oversigt. HT 7. rk. III (1900–02), s. 150–89, hvor hovedvægten er lagt på 1500-tallets anden halvdel. Betydeligt grundigere er William Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede (København, 1903; genoptr. 1974), der detaljeret gennemgår købstædernes forskellige skatter og afgifter til kongen (s. 570–605) men belyst fra statsadministrationens synspunkt. Også P. V. Jacobsen, Fremstilling af det danske Skattevæsen under Kongerne Christian III og Frederik II, (København, 1833; genoptr. 1974) analyserer (s. 98–126) købstadskatterne men først fra 1536 og fremefter.

² Kjøbenhavns Diplomatarium, I, s. 254–77.

³ LA. Viborg. D14–258. Kolding Bys Bog 1493–1635, fol. 12–22v, 27–31v, 36r, 41r–196r. En beskrivelse af denne findes i Thelma Jexlev, Kolding Bys bog. Koldingbogen 1983 (Kolding, 1983), s. 11–14. Jeg er arkivar Thelma Jexlev meget taknemmelig for at have stillet bogen og sin egen ekspertise til rådighed, da bogen i julen 1983 befandt sig på Rigsarkivet.

⁴ Diplomatarium Flensborgense, I, s. 475–94.

danske købstads finansvæsen. Fra Slesvig er spredte kærnerregnskaber og skattelister bevaret fra midten af 1400-tallet og fremefter.⁵

Først fra 1548 og fremefter er der bevaret kærnerregnskaber fra adskillige danske byer. Blandt disse har Helsingørs regnskaber for årene 1555–58 været genstand for en detaljeret undersøgelse af Ole Jellingsø,⁶ og Ribes kærnerregnskaber er behandlet af Ole Degn.⁷

Der findes imidlertid et regnskab fra senmiddelalderen, der anfører de indtægter, en by kunne disponere over, og de udgifter, den havde. Det er Lyder van Fredens kærnerregnskaber for Malmø, der dækker perioden fra påske 1517, da Lyder overtog kærnerembedet efter Morten Jensen Kræmmer, til juli 1520, da han døde.⁸ Regnskaberne indeholder lister over alle de borgere, der har betalt skat i 1517, 1518 og 1519 med angivelse af den enkelte skatteydere navn og betaling, en liste over byens øvrige indtægter samt udgifterne til byens administration og til kongen.

Til trods for at regnskaberne har foreligget i en trykt udgave fra 1960, har de kun været brugt i lokalhistorisk sammenhæng.⁹ Formålet med denne artikel er først at sætte regnskaberne ind i en national sammenhæng, dernæst at analysere deres kvantitative oplysninger og endelig at diskutere, om analysens resultater og dermed regnskaberne er repræsentative for den senmiddelalderlige købstads finansvæsen.

II

Malmøregnskaberne stammer fra de år, da Christian 2. førte krig mod Sverige, hvilket har sat sit præg på byens finanser. Da Lyder van Freden overtog kærnerembedet i påsken 1517, var kongen i færd med at organisere det første togt mod Sverige. Dyveke var i live, Torben Oxen sad

⁵ Ifølge Registratur over Danske Middeldalderlige Regnskaber (Seddeltortegnelse i RA) er følgende bevaret fra Slesvig: Kærnerregnskaber fra 1449, 1456 og 1495; skatteregistre og regnskaber fra 1406, 1447 ff.; samt brudstykker af byregnskaber 1418–1530. Om finansforvaltningen i Slesvig se Aug. Sach, *Geschichte der Stadt Schleswig nach urkundlichen Quellen* (Schleswig, 1875), s. 127–32.

⁶ Ole Jellingsø, *Helsingørs finansforvaltning i midten af det 16. århundrede*. Fra Frederiksborg Amt. Årbog, 1967 (1968), s. 18–63.

⁷ Ole Degn, *Rig og fattig i Ribe. Økonomiske og sociale forhold i Ribe-samfundet 1560–1660*, 1–2 (Aarhus, 1981), I, s. 318–42; II, s. 181–82. Skattelisterne fra Ribe er bevaret fra 1545 (ibid. I, s. 25).

⁸ Trykt som Lyder van Fredens Kärnersräkenskaper för Malmö 1517–1520, utg. Leif Ljungberg (Malmö, 1960), i det følgende citeret som LFK. Regnskaberne er samlet i et bind, der findes i Stadsarkivet i Malmö (A1a:1). En mikrofilm af regnskaberne har været benyttet, da den trykte udgave indeholder enkelte trykfejl i angivelsen af de forskellige summer.

⁹ Senest af Lennart Tomner i hans afsnit *Stadens historia 1500–1658*. Malmö Stads Historia, bd. 2 (Malmö, 1977), s. 9–188.

som slotsfoged på Københavns Slot, og den pavelige legat Archiboldus var ankommet til Norden dels for at mægle i striden mellem Gustaf Trolle og Sten Sture dels for at sælge aflad. Da Lyder døde i juni eller juli 1520 var det meste af Sverige erobret og hæren havde belejret Stockholm, Dyveke var død, Torben Oxen var henrettet, og Archiboldus flygtet fra Norden, efterladende en del af de indsamlede skatte.¹⁰

Af disse begivenheder er det krigene mod Sverige, der har sat sig de fleste spor i regnskaberne og i borgernes liv. Som det vil blive nærmere diskuteret nedenfor, har der i alle tre år været en livlig trafik gennem Malmø af tropper og kongelige sendebud. Byens borgere måtte indkvartere soldater i perioderne mellem krigstogterne, producere fetalje til hæren, og nogle af dem måtte stille som soldater, når krigshandlingerne genoptoges.

De andre personer og begivenheder dukker også op i regnskaberne. Mellem juni og november 1517 var flere af byens rådmænd i København for at bede om nedsættelse i antallet af indkvarterede soldater. Torben Oxen var involveret i disse forhandlinger og fik både rhinskvin og emst øl sendt til sit herberg.¹¹ Sidste gang han nævnes i regnskaberne er d. 24/11, da to af byens rodemestre drog til Søborg for at »thale meth Torbørn Oxen ath hand effter wor naadige herres befalling skwilde fare hyd och forlegge Een part af the Ryttere her tha vtj byen lawe som wore xj c och var thet tysdagen nest fore Sancte Karine dag«.¹²

Den pavelige legat rejste fra København i april 1518 til Sverige via Malmø og beskrives i regnskaberne som »then yperste legat... som kaldis engillen« i forbindelse med en udgiftspost på 2 mark og 4 skilling, der blev udbetalt til de seks mænd, som førte legaten til Lund.¹³ Yderligere udgifter til førere for legatens mænd er anført samme år.¹⁴ Den næste omtale af legaten kommer efter bruddet mellem ham og kongen. I maj 1519 fik Anders Excing 4 mark for at ledsage rådmænd Per Jepsen Guldsmed til Trælleborg, Ystad, Åhus og Væ »effther wor naadige herres scriffwilsze oc befalling om hwes gwld sølff oc pennyng som legatthen till hørde meth haffre og høø til hestenne indregnet«.¹⁵

Disse glimt af de nationale begivenheder, anskuet fra en lidt andet synsvinkel end den sædvanlige, er dog ikke de væsentligste ved regnska-

¹⁰ C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie ... 1497-1536*, (Kjøbenhavn, 1864-72), bd. 2, s. 311-24, 400-17, 483-84; bd. 3:1, s. 1-265.

¹¹ LFK, fol. 25r.

¹² Ibid. fol. 26r. Torben Oxen blev henrettet 29/11 1517.

¹³ Ibid. fol. 63r.

¹⁴ Ibid. fol. 63v og 69r.

¹⁵ Ibid. fol. 94v.

berne, hvor spændende de end kan være. Det er derimod de oplysninger, de giver om en større købstads finansvæsen og om forholdet til kongens administration. Malmø var som de fleste danske købsteder direkte under kongen og ydede ham og ingen anden skat og tyng, først og fremmest den årlige byskat, der som andre direkte skatter og ydelser var pålagt byen som helhed. Fordelingen af skattebyrden blandt borgerne var overladt til byen selv, ligesom den selv fordelte de indkvarterede soldater og fremstillingen af fetalje samt bestemte, hvilke borgere, der skulle gøre militærtjeneste. Indirekte skatter, som cise, told og sagefaldsbøder blev derimod pålagt den enkelte borger ved hans eller hendes køb, salg eller retssag og indkrævet af kongens mænd, omend nogle af disse indtægter tilfaldt byen eller medlemmer af rådet.

Byrådet, der i denne periode bestod af 2 borgmestre og 10 rådmænd, havde hovedansvaret for indsamlingen og afleveringen af skatter og fetalje. Det var også borgmestre og rådmænd, der på byens vegne forhandlede med kongen eller hans repræsentanter om særlige privilegier til byen, som regel undtagelser fra eller formindskelse af pålæg i forbindelse med udgifterne til krigen mod Sverige. Disse repræsentationsrejser blev betalt af byens kasse og optræder derfor i regnskaberne, som regel med udførlig angivelse af rejsens længde, formål og personer, der blev forhandlet med. Dette skete ikke kun af regnskabsmæssige grunde. Det synes, som om byrådet var meget omhyggeligt med at distancere sig fra de udgifter, der blev pålagt borgerne af kongen. I et tilfælde har byrådet trukket sig helt tilbage. I 1519 opkrævede kongen for andet år i træk en sølvskat af købstæderne og hans udsending, Niels Lykke, ankom til Malmø i december. Byrådet anbragte tysk øl på rådhuset og overlod derefter sagen til Niels Lykke, der i to dage forhandlede med borgerne direkte »om thet sølff oc pennyng hans naade haffde screffuit om«. ¹⁶ Nok har Malmøs ledende borgere været villige til at støtte Christian 2. både med ord og gerninger, men de har også som ledere af Malmø sørget for byens interesser og indirekte sikret deres egen position i byen, hvilket

¹⁶ Ibid. fol. 103r. Året før havde byrådet bistået opkræveren, hr. Jens Frydt, med at pakke og transportere sølvet (fol. 68r). Episoden er et eksempel på kongens fremgangsmåde med at skaffe indtægter uden om rigsrådet, der var den retmæssige bevillingsmyndighed, som fremhævet af Johan Hvidtfeldt i Forvaltningspolitik under Christian den anden. Scandia, 12 (1939), s. 232. Her er dog tale om regulære forhandlinger med byen, hvorimod de af Hvidtfeldt nævnte eksempler på forhandlinger (om cise) mellem 16 sjællandske byer og kongens kapellan mere har været et diktat end en forhandling, idet kapellanen på 25 dage nåede 16 byer, der alle udstedte et fuldstændigt enslydende brev (RA. Da.Kanc. Indk.breve og indlæg. B. 38b. 1519 26/7-19/8). Om Niels Lykke se Dansk Biografisk Leksikon, red. Povl Engelstoft, bd. 15 (1938) s.v. »Lykke, Niels« (Poul Bagge, A. Heise).

delvis forklarer kontinuiteten i rådmandskredsen i Malmø i 1520'erne og 1530'erne.¹⁷

På grund af de udførlige notitser om rådsmedlemmernes rejser kan vi få et indblik i kancelliets forretningsgang og dermed i hvilke personer, der for Malmø repræsenterede den kongelige administration. Her forekommer det mærkeligt, at Sigbrit slet ikke omtales. Som nyligt påvist, er Sigbrit trådt ind i administrationen ved årsskiftet 1518/19 og netop i forbindelse med finansieringen af krigene,¹⁸ hvad der som nævnt ofte er årsagen til magistratens rejser »i byes ærinde«. De folk, som Malmøs repræsentanter forhandlede med, var rentemester/kancellisekretær Anders Glob, rigsmarsk Mogens Gøye og Hans Mikkelsen, men fremfor alt kongen selv. Bønsskrivelser blev afleveret direkte til »vor kæreste nådige herre«.¹⁹

Regnskaberne kan også bekræfte en af oplysningerne i Klaus Gjordsens opgørelse fra 1523–25 over de indtægter, kongen kunne forvente at få.²⁰ Fra Malmø kunne han regne med byskatten på 300 mark,²¹ netop det beløb, som udbetaltes hvert år i byskat som en af de faste udgifter, hvad der skal påvises nedenfor.

III

Malmøs pengesager blev varetaget af kærneren, et embede der gik på omgang mellem rådmændene. Kærneren var ansvarlig for opkrævning

¹⁷ Gösta Johannesson, *Den skånska kyrkan och reformationen. Skånsk senmedeltid och renässans*, I (Lund, 1947), s. 231–35. Malmø Rådstueprotokol (Stadsbok) 1503–1548, udg. Erik Kroman, *Ældre danske rådstueprotokoller og bytingsbøger* (København, 1965), passim. Nu også Henrik Lundbak, ... såfremt som vi skulle være deres lydige borgere: Rådene i København og Malmø 1516–1536 og deres politiske virksomhed i det feudale samfund. Odense, 1985.

¹⁸ Mikael Venge, *To studier over problemer fra Christian II's tid. 2. Relatrix Sibrecht*. HT, 81:1 (1981), s. 33–67.

¹⁹ LFK, fol. 28v. e.g. Regnskaberne kan ikke bidrage til en afklaring af forholdene i kongens finansforvaltning, diskuteret af Astrid Friis i *Rigsraadet og Statsfinanserne i Christian III.s Regeringstid*. HT, 10. rk. VI (1942), s. 22–26. Byskatten for 1517 blev oppebåret af borgmester Jacob Nickelsen på kongens vegne efter dennes befaling (LFK fol. 20r). Muligvis har han afleveret den til kongen selv i januar 1518, da han var i København for at tale om cisen og »anden byes ærinde« (fol. 28r). I 1518 og 1519 modtog Hans Mikkelsen byskatten på kongens vegne og udstedte en kvittering herpå (fols. 62r, 93r). I juni 1518 gjorde en rådmand og byskriveren regnskab for cisen og ventede i 14 dage på Mester Anders (Glob), der formodentlig har udstedt en kvittering (fol. 67r). I januar 1519 var byskriveren atter i København og ventede igen på mester Anders, men grunden hertil angives ikke (fol. 71v). De øvrige rejser til København i forbindelse med regnskabsafleggelse nævner ikke andre personer i kancelliet. Anders Glob var kongens rentemester og/eller kancellisekretær (Friis, *Rigsraadet*, s. 24–25, note 4).

²⁰ Se nedenfor s. 235 f. om Klaus Gjordsen.

²¹ *Danske Magazin*, 2:VI (1836), s. 313.

af byskattebetalinger og landgilde, for modtagelse af sagesfaldsbøder og andre uvisse indtægter, og han sørgede for betaling af løbende udgifter. Andre rådmænd havde ansvaret for indtægter fra og udgifter til byens teglgård, skib og ciseindtægter, men de skulle aflægge regnskab til kærneren, der også havde opsyn med ekstraordinære skatter som de fem rodeskatter, der blev indkrævet i løbet af Lyders embedsperiode. Desværre, for historikeren, blev alle disse separate regnskaber indført i særskilte bøger, der ikke er bevaret, og vort eneste kendskab til dem er omtalen i den bevarede regnskabsbog.²² Den viser imidlertid, at Malmøs finansvæsen var velorganiseret med kærneren som den øverst ansvarlige, hvis regnskab årligt skulle godkendes af borgerskabet eller dets repræsentanter. I den form, regnskabet foreligger, har det da også været ganske overskueligt.

Regnskabsbogen er ordnet således, at det enkelte års regnskab er afsluttet og opgjort, hvorefter indførslerne for det næste år starter på en ny side. For hvert af de tre år anføres først byskatten med de enkelte skatteydere og deres betalinger opdelt i fjerdinge. Spredte geografiske angivelser tyder på, at skatteyderne er opført efter deres bopæl.²³ Navnene er dog ikke opført i nøjagtig den samme rækkefølge hvert år, men står dog nogenlunde ens i alle tre år. Skattebetalingerne er for hver fjerding lagt sammen, men den samlede sum er derimod ikke angivet. Listerne har mellem 544 og 605 navne, hvilket antal ikke nødvendigvis er det samme som antallet af skattepligtige byboer. De anførte er dem, der har betalt skat, hvorfor antallet svinger fra år til år. De, der på grund af fattigdom eller andet er blevet fritaget for skat, er derimod ikke medtaget.

Efter skattelisterne følger opregninger af landgilde fra byens ca. 30 ejendomme, sagesfald og andre blandede indtægter, hvorefter alle oppebørsler er regnet sammen. Så følger udgifterne, først byskatten til kongen og udgifterne til byens administration. Derefter opregnes i kronologisk rækkefølge (fra påske til påske) byens andre udgifter; dog er omkostninger (løn, mad og materialer) til arbejdet på byens befæstning i somrene 1517 og 1519 anbragt samlet bagest i det pågældende års regnskab. Som ved indtægterne er der angivet både den individuelle *summa lateris* og den samlede sum af alle udgifter. Tilsidst er indtægter og udgifter regnet mod hinanden for at se, om byen skylder Lyder penge eller det forholder sig omvendt. Kærneren skulle af egen lomme dække et eventuelt under-

²² LFK, fol. 115v.

²³ Einar Bager, Malmö Adresskalender år 1519; Lyder van Fredens skattelængder i topografisk belysning. Malmö Fornminnesförening. Årsskrift, 1961, (Malmö, 1961), s. 26-46.

skud, der måtte opstå i løbet af året. Til gengæld kunne han også beholde et eventuelt overskud indtil den årlige opgørelse.

Af regnskabet klare håndskrift, regelmæssige opstilling og relativt få skrivefejl fremgår det, at bogen må være en renskrift efter kvitteringer og bilag. Skattebetalingerne er opstillet med de enkelte navne under hinanden og beløbene ført ud til siden. Der er dog ikke separate kolonner for mark og skilling. Dette har for året 1518 medført, at fire betalinger er talt som skilling i stedet for mark,²⁴ så det samlede skattebeløb opført i bogen er 121 skilling mindre end det indsamlede beløb. For året 1517 er der enkelte fejl i sammentællingen, så der er anført 17 skilling mindre end det indsamlede beløb, hvorimod regnestykket passer for året 1519. De andre indtægts- og udgiftsposter er knap så overskueligt opstillede med beløbet indeholdt i teksten, men hver enkelt post er opført på egen linje. Mange *summae laterum* er, især for årene 1518 og 1519, blevet checket enten af Lyder selv eller af en af revisorerne og godkendt med et *hoc tenet*, hvad det altså ikke altid gør.²⁵

Generelt må regnskabet karakteriseres som en forholdvis ordentlig og systematisk opstilling med forsøg på at inddele indtægter og udgifter i forskellige konti. Inddelingen af skatteborgerne i fjerdinge findes også i de senere skattelister fra Ribe og Helsingør.²⁶ Ligeledes er der stort sammenfald mellem Helsingørs og Malmøs regnskaber i opstillingen af posterne, hvilket tyder på, at der har været visse retningslinjer for købstædernes regnskabsføring, i hvert tilfælde fra begyndelsen af 1500-tallet omend med variationer alt efter den enkelte kærners ordenssans og pligtfølelse eller mangel på samme.

Det regelmæssigt afsluttede regnskab skyldes politiske omstændigheder, nemlig det menige borgerskabs krav om en årlig og offentlig fremlæggelse af byens regnskaber, så man kunne se, hvorledes byrådet forvaltede de betroede midler.²⁷ Regnefejlene og den udførlige beskrivelse af de enkelte udgiftsposter peger på, at det overordnede formål med den årlige offentlige fremlæggelse af regnskaberne ikke så meget var at checke selve tallene som at kontrollere, at pengene ikke blev brugt imod borgerskabets interesser.

²⁴ LFK, fol. 46 r (2 mark = 32 skilling talt som 2 sk), 51 v (4 mark = 64 sk talt som 4 sk); 53 v (2 mark talt som 2 sk). Desuden er der på fol. 51 r en fejl på 1 sk i sammentællingen.

²⁵ En eftertælling viser, at de samlede indtægter og udgifter har en fejl på henholdsvis 54 sk (i byens favør), 130 sk 2 penninge og 164 sk (i Lyders favør), der svarer til mellem 0,38% og 0,08% af de samlede beløb, kærneren har bestyret.

²⁶ Jellingsø, Helsingørs; Degn, Rig og fattig, II, s. 175–181. Også Helsingørs regnskaber viser sig ved eftertælling at have mindre fejl i sammentællingen (Jellingsø, Helsingørs, s. 58).

²⁷ Allen, De tre nordiske Rigers, bd. 4, I, s. 101–06; Urbaniseringsprosessen i Norden 1: Middelaldersteder, red. Grethe Authén Blom (Oslo, 1977), s. 75–77.

Det er ikke angivet, hvornår denne fremlæggelse fandt sted i Malmø, men det har muligvis været tidligt på efteråret. Af de sidste sider i Lyders regnskabsbog fremgår det, at han har lavet et års regnskab i løbet af sommeren, efter at regnskabsåret var afsluttet i påsken. Da Lyder døde (før 20. juli), var alle skattebetalinger og øvrige indtægter for finansåret 1519/20 bogført ligesom de fleste udgifter. Enkelt lønudgifter for 1520/21 har dog sneget sig ind mellem udgiftsposterne for 1519/20, og regnskabet slutter brat på en side, uden at udgifterne er lagt sammen og fratrukket indtægterne.²⁸ De følgende to folier indeholder blandede optegnelser over, hvad der »Vtgiffit wed meg Lyder van Fredenn som ieg vtgiffuit hafluor siden poske«.²⁹ Først derefter kommer den samlede opgørelse for 1519/20 sammen med opgørelsen for perioden påske til 20. juli 1520.

På den sidste side gøres der rede for, hvorledes der er blevet indkaldt til særligt møde på grund af kærnerens død. Den 20. juli samledes menigheden »effter then skellige tillseggn, som borgemestere och raad søndagen nest forledes vtj predickestolen offwenbarligen ald almwgen tillsige lode«,³⁰ for at overvære den afsluttende opgørelse af Lyders regnskaber. Foruden den bevarede byskattebog fandtes også, som nævnt, en rodeskattebog, hvori de fem rodeskatte, indsamlede i samme periode og udgifter afholdt af disse, var indført. Regnskaberne for påske 1519 til juli 1520 blev gennemgået og en samlet opgørelse viste, at byen skyldte Lyder, eller rettere hans arvinger, 270 mark 12 skilling 2 albi og 1 penning.³¹

IV

Vender vi os til selve regnskaberne finder vi, at den dominerende indtægt i regnskaberne er de regelmæssige skattebetalinger. Oprindeligt blev de opkrævet med henblik på at betale byens skat til kongen, men på dette tidspunkt skulle de også dække en stor del af byens udgifter. Betaling påhvilede de skattepligtige borgere, og det var ifølge privilegiet fra 1415 enhver, der havde gårde, gods, skib og hus i byen, drev købmandsskab eller udøvede et håndværk. Sognepræstens bolig var skattefri ligesom de

²⁸ LKF, fol. 106v, 113v.

²⁹ Ibid. fol. 114v–115r.

³⁰ Ibid. fol. 115v.

³¹ Byen havde underskud i 1517 og 1519 men overskud i 1518. For regnskabet i byskattebogen var slutresultatet, at Lyder havde lagt 250 mark 17 sk 3 p (= 4.017 sk 3 p) ud, men da han åbenbart også havde dækket underskuddet i rodebogen, blev byens gæld til hans arvinger forøget til 270 mark 12 sk 9 p (= 4.332 sk 9 p). Eftertælling viser, at byen ifølge de bevarede regnskaber skyldte Lyder 3.778 skilling 6 p, en forskel på 238 skilling 9 p i Lyders favør (= 6,3%).

gårde, der var ejet og beboet af adelige.³² Blev en af disse gårde udlejet, skulle lejereren betale skat som for eksempel Søren Jyde i »hr. Steens gord«.³³

Kilderne fra Malmø siger intet om skatteprocenten eller ligningsmetoden, men der findes en forordning fra Flensborg fra o. 1500, der kan give et fingerpeg.³⁴ Ifølge denne skulle hver skattepligtig indbygger under ed opgive værdien af sit gods med kun personlige klæder trukket fra. Af hver mark skulle så betales 1 albus svarende til en skatteprocent på 2,08. Derudover skulle der betales en særlig ejendomsskat på 8 skilling af husejere og 4 skilling af ejere af boder og af lejere. Skattebeløbene i Malmøregnskaberne peger på et lignende system med individuelt pålignede skatter baseret på en mundtlig selvangivelse. Dog er der foretaget en vis afrunding, idet de fleste beløb er på enten 4, 8, 12, 16 eller 20 skilling, og alle enkeltårs skatter er på hele skillinge. I alle tre år forekommer skattebetalinger for flere år, hvor betaleren åbenbart har fået nedslag i det årlige beløb, så skatten for det enkelte år resulterer i ulige summer og i dele af en skilling.³⁵

Skatteprocenten i Malmø kan fastsættes til at være mindre end 12. Denne maksimumsgrænse er beregnet på grundlag af oplysninger vedrørende en Mickel Muremestere, der som 'høvedsmand' for sjakket, der arbejdede på byens mure i sommeren 1517, fik udbetalt 198 skilling for 49½ dags arbejde.³⁶ I november 1517 betalte to mænd ved navn Mikkel Murermester henholdsvis 18 og 24 skilling i skat,³⁷ svarende til 9,1 og 12,1% af sommerens indtægter. Det er desværre ikke muligt at få oplyst, om de to murere eller deres hustruer har haft anden indtjening i det år. Et andet eksempel peger på en betydelig lavere skat. Det er enken Truind Guldsmed, der betalte 56 skilling i skat (den højeste betaling af en kvindelig skatteborger).³⁸ Hendes arv efter manden var i 1509 200 mark (= 3200 skilling).³⁹ Med mindre der er sket store udsving i hendes formue mellem 1509 og 1517 kan hendes skat opgøres til 1,75% af formuen, hvilket er mere på linje med oplysningerne fra Flensborg.

Ikke alle borgere og byboere var skattepligtige. Fritaget for regulær skat var i denne periode alle medlemmer af rådet, hvorimod de skulle

³² Da. gl. Kbstlov. IV, s. 57-58 § 1, s. 61 § 25.

³³ LFK, fol. 6r, 79v.

³⁴ Da. gl. Kbstlov., I, s. 206-07.

³⁵ Se eksemplet i Tabel 1.

³⁶ LFK, fol. 35r-40v.

³⁷ Ibid. fol. 14v, 15r.

³⁸ Ibid. fol. 5r, 46v, 78v.

³⁹ Ifølge Malmø Rådstueprot. 1503-48, s. 28 betalte Truind 20 mark i tiende penge for sin medarving, hendes afdøde mands frænde, der havde ret til halvdelen (= 200 mark) af arven, da de i 1509 forligedes i rådstueretten.

bidrage til ekstraordinære skatter.⁴⁰ I Helsingør betalte rådsmedlemmerne skat i perioden 1555–58, og deres bidrag udgjorde 16,6% af den samlede byskat.⁴¹ Det samme har sikkert gjort sig gældende, når rådsmedlemmerne i Malmø skulle betale skat. En ide om de 'manglende' beløb i de tre års byskatter giver købmanden Hans Bynger, der i 1524 blev medlem af rådet. I årene 1517–19 betalte han 168 skilling årligt,⁴² et beløb, der ikke alene var den højeste skattebetaling men også enogtyve gange så stort som median skatten. En anden købmand, Mathies Johansen, der stod i forretningsforbindelse med rådmandskredsens medlemmer, men som aldrig selv beklædte noget offentligt embede, betalte 128 skilling årligt.⁴³

Selve skattebetalingen foregik på rådhuset i november måned. En regelmæssigt forekommende udgiftspost anfører et beløb til mad, øl og løn til kogekonen, der »redde maden«, da »byens kiemmenner och byscriffwerynd sade och sammentoge byscatten«, en proces, der i 1519 tog otte uger.⁴⁴

Følgende tabeller skal dels påvise krigshandlingernes indvirkning på befolkningens regulære skat, dels identificere de enkelte grupper af skatteydere og deres bidrag til byskatten.

Tabel 1: Malmø byskat, skatteborgere og skattebetalinger, 1517–1519

År	Skatteborgere	Skattebevillinger	Samlet byskat	Median*	Laveste og højeste skat	Gennemsnit*
1517	544	578	8.895sk	8sk	1,5-168sk	15,39sk
1518	586	658	9.272sk	8sk	1,6-168sk	14,09sk
1519	605	635	8.991sk	8sk	2-168sk	14,16sk

* Median og gennemsnit er udregnet på grundlag af skattebetalinger. Da det ikke er muligt at se, hvilke år en skattebetaling dækker, kun hvor mange år den dækker, er flerårige skattebetalinger talt under det år, de er betalt, e.g.: »Anders Kock iij mark iij aar« (fol.85) = 56sk, er talt som 3 skattebetalinger à 18,66sk i 1519.

⁴⁰ Da. gl. Kbstlov., IV, s. 89 § 58.

⁴¹ Jellingsø, Helsingør, s. 30.

⁴² LFK, fol. 7r, 48v, 80v.

⁴³ Emilie Andersen, Malmøkøbmanden Ditlev Enbeck og hans regnskabsbog. Et bidrag til Danmarks handelshistorie i det 16. århundrede (København, 1954), s. 104–05.

⁴⁴ LFK, fol. 26r, 70v, 103v.

Som det ses, stiger antallet af skatteborgere i løbet af de tre år, hvorimod antallet af skattebetalinger og det indsamlede beløb stiger i 1518 og falder igen i 1519. En af grundene til stigningen i 1518 er det store antal af skattebetalinger, der dækker flere år. Bystyret har åbenbart slået hårdere ned på skatterestancer end tidligere samtidig med, at nyankomne blev præsenteret for skattekrav, som for eksempel den ny møntmester Jørch Kock, der i 1518 betalte 192 skilling i skat for 2 år.⁴⁵ Den hårdere kurs ses også i proceduren for manglende skattebetalinger. I 1517/18 ventede kærneren indtil januar (1518) førend han sendte stævningsmanden og byskriveren, ledsaget af bysvendene, ud for at indkræve de manglende beløb eller pante skyldnere, hvorimod dette skete allerede i december de to følgende år, lige efter den regulære indbetalingsperiode var endt.⁴⁶

Tabel 2 viser klarere stigning og fald i antallet af skatteborgere, skattebetalinger og det indsamlede beløb i forhold til 1517:

Tabel 2

År	Skatteborgere	Skattebetalinger	Samlet byskat
1518	107	113	104
1519	111	109	101

1517 = 100

Udvidelsen i antallet af skatteborgere er tilsyneladende sket blandt de fattigere i samfundet, der kun kunne yde små beløb, som det ses af tabel 3:

⁴⁵ Ibid. fol. 52r. I marts 1523 blev Jørgen Kock valgt til borgmester og dermed fritaget for skat. (N. J. Ekdahl, Christian II:s Arkiv. I. Handlingar rörande Severin Norby och de under hans ledning stående krigsföretagen mot Sverige. 1-4 Afdelning. Stockholm, 1835-42, II, s. 374-76).

⁴⁶ LFK, fols. 27r, 70v, 103v.

Tabel 3: Skattebetalinger fordelt efter størrelse.

Skat (i sk.)	1517			1518			1519		
	Antal	%	Kumu- lativ %	Antal	%	Kumu- lativ %	Antal	%	Kumu- lativ %
1,5- 4	138	23,9		177	26,9		153	24,1	
5 - 12	216	37,4	61,3	263	39,9	66,8	264	41,6	65,7
13 - 20	90	15,6	76,9	87	13,2	80,0	94	14,8	80,5
21 - 28	44	7,6	84,5	44	6,7	86,7	46	7,2	87,7
29 - 36	42	7,3	91,8	36	5,5	92,2	30	4,7	92,4
37 - 44	21	3,6	95,4	23	3,5	95,7	23	3,6	96,0
45 -168	27	4,7	100,1	28	4,3	100,0	25	3,9	99,9

Den kategori, hvis andel af skattebetalinger støt stiger i alle tre år, er den, der omfatter skattebetalinger mellem 5 og 12 skilling, hvorimod den laveste kategori (1,5 til 4 skilling) viser nogle udsving. Stigningen er dog markant i begge grupper i 1518. Antallet af skattebetalere med de højeste betalinger (over 45 skilling) forbliver omtrent det samme dog med en svagt faldende andel af det samlede antal skattebetalinger. Derimod falder de mest velhavende skatteyderes andel af det indsamlede beløb fra 21% i 1517 til 19,9% i 1518 og 18,6% i 1519.⁴⁷ Ser man på den middelgruppe, der er forholdsvis nem at identificere i skattemønstrene, nemlig håndværkerne, viser denne en gennemgående stabilitet både hvad angår størrelsen af dens betalinger og dens bidrag til den samlede byskat.

⁴⁷ I 1517 betalte 25 mænd og 1 kvinde tilsammen 1.868 sk (= 21% af det samlede beløb), i 1518 betalte samme 1.850 sk (= 19,9%) og i 1519 betalte 24 mænd og 1 kvinde 1.676 sk (= 18,6%). Nogle af dem betalte for flere år, så antallet af skattebetalinger i denne gruppe er noget større end antallet af personer.

Tabel 4: Håndværkeres skattebetalinger*

	1517	1518	1519
Skatteborgere	142 (=26,1%)	144 (=24,6%)	150 (=24,8%)
Skattebetalinger	148 (=25,6%)	159 (=24,2%)	158 (=24,9%)
Samlet skat betalt	2.445sk (=27,5%)	2.622sk (=28,3%)	2.585sk (=28,8%)
Median	13sk	12sk	12sk
Gennemsnit	16,52sk	16,49sk	16,36
Laveste og højeste betaling	2 - 48sk	2 - 48sk	2 - 48sk

* I beregningerne er kun medtaget mandlige håndværkere, idet det kun i et par tilfælde er muligt at identificere selvstændige håndværkere blandt de kvindelige skatteydere.

Selvom tre år er en meget kort periode til at måle ændringer eller stilstande i en købstads skatteindtægter, kan man dog slutte, at byens indtægter fra den regulære skat, har ligget temmelig fast. Forøgelsen af den samlede sum skete ved at inddrage de, skattemæssigt set, marginale grupper, der tidligere var sluppet for skat eller sluppet billigere, men det er ikke sket ved at ændre skatteprocenten generelt. Rådet har ikke haft ret eller magt til at ændre denne indtægtskilde, der udgjorde den største del af byens indtægter.

Skattebetalingerne var relativt lave. Generelt svarer de til mellem 1 og 5 dages arbejde. En sammenligning mellem daglønnen for bygningshåndværkerne og deres median skat viser, at tømrerne tjente mellem 3 og 5 skilling om dagen og betalte 6 skilling i skat, murernes dagløn var på 3-4 skilling og deres median skat på 20 skilling, mens en kalkslager, der fik 2-3 skilling i dagløn måtte af med 12 skilling.⁴⁸ Blandt de individuelle skatteborgere kan nævnes kogekonen, der redte maden på rådhuset. Hun tjente 24 skilling ved at lave mad i ni dage for seks mænd og betalte 7 skilling i skat.⁴⁹ Marine Bruns, en færgekvinde, kunne tjene det dobbelt af sin skat på en enkelt tur til København med nogle ryttere.⁵⁰ For at sætte skattebetalingernes størrelse ind i en bredere sammenhæng kan det påpeges, at et par sko, bysvenden fik som en del af sin løn, kostede 9

⁴⁸ I 1517 betalte 8 tømrere, der kan identificeres i listerne, mellem 4 og 28 sk, 10 murere betalte mellem 2 og 36 sk, mens den enlige kalkslager, der kan findes i listerne, betalte 12 sk.

⁴⁹ Kerstine Trwilsze, der i 1518 lavede mad for byskriveren og kæmneren samt 4 svenske fanger i 9 dage (ibid. fols. 55r, 70v).

⁵⁰ Hun fik 24 sk i maj 1518 »aff syn ferge, som førde nogle wor naadige herres Ryttere offuer til Kiøbnehaffn«, (ibid. fol. 22v) og betalte i november samme år 12 sk i skat (ibid. fol. 53v).

skilling, 1 skilling over medianskatten.⁵¹ Desuden fremgår det af listen over byens lejeindtægter, at lejernes skattebetalinger svarede til mellem 5 og 33% af deres husleje.

Byen havde også andre indtægter udover byskatten. Landgilde, sagesfald og bropenge hørte til de etablerede indtægter, hvorimod cisen, testamenteafgifter og, noget overraskende, borgerskabspenge var nye indtægter, det første som følge af en generel forordning fra 1516 vedrørende cise,⁵² de andre et resultat af et særligt privilegium til Malmø, udstedt i 1518.⁵³ En indtægtskilde, der kun optræder indirekte, er byens skib »Bunte Ko«. På listen over alle de oppebørsler, Lyder havde modtaget, nævnes »the pennynges for byes skyff bwnthe koo«.⁵⁴ Pengene optræder imidlertid ikke blandt de andre indtægter, der er opført i regnskabsbogen, men omtales i forbindelse med byens teglgård og er åbenbart indgået i dennes regnskab.⁵⁵ »Bunte Ko« har næppe været et orlogsskib, da det ikke nævnes sammen med byens militære forpligtelser. Desuden fik købstæderne først i 1555 pålæg om at udstyre et skib til flåden, og Malmø købte da et regulært orlogsskib.⁵⁶ »Bunte Ko« har måske været et handelsskib, der blev lejet ud til skippere eller købmænd eller brugt som fragtskib af byen, når der var behov derfor.

Malmø's regulære indtægter blev i 1517 suppleret med ret så store summer, da Morten Jensen Kræmmer, Lyders forgænger i kæmnerembedet, med nogen forsinkelse, og efter at borgmesteren havde været en tur til København for at klage over ham, aflagde regnskab for sin embedsperiode og afleverede overskuddet til Lyder.⁵⁷ Derefter blev der åbenbart slået en strek over hans forsømmelser, for han vedblev at være medlem af rådet og var flere gange på rejse i byens ærinde. Episoden kan dog give en forklaring på, at den omhyggelige og samvittighedsfulde Lyders embeds-

⁵¹ Ibid. fol. 20r–20v, 62r–62v, 93r–93v.

⁵² Da. gl. Kbstlov. V, s. 109–13.

⁵³ Ibid. IV, s. 103–05. Ifølge § 9 havde det hidtil være fogeden, der fik borgerskabspenge.

⁵⁴ LFK, fol. 115v.

⁵⁵ Ibid. fol. 18v, 21r.

⁵⁶ P. V. Jacobsen, Bidrag til Kundskab om de danske Købstæders Borgerbevæbning og Deeltagelse i Krigsvæsenet i en Deel af det 16de Aarhundrede. HT, 2. rk. I (1847), s. 139–41; Malmø Stadsbog 1549–1559. Rådstuerettens, bytingets og toldbodrettens protokol, udg. Einar Bager (København, 1972), s. 252.

⁵⁷ LFK, fol. 19r, 21r.

periode kom til at strække sig over flere år. Han var begyndt på sit fjerde år som kæmner, da han døde.⁵⁸

Krigens følger kan aflæses af indtægterne for regnskabet for 1519, idet byen da modtog 7.440 skilling fra Falsterbo og Skanør til hjælp og underhold af de ryttere, der var indkvarteret i Malmø. Samme år fik byen af kongen smør og kød, som den kunne sælge til de indkvarterede soldater, hvilket indbragte 3.179 skilling og 1 albus.⁵⁹

Morten kræmmers betaling i 1517 og tilskuddene i 1519 bevirkede, at byens indtægter i de tre år svingede meget.

Tabel 5: Malmø bys indtægter

	1517	1518	1519
Byskat	8.895sk	9.272sk	8.991sk
Landgilde	1.914sk 6p	1.863sk	1.181sk
Sagefald	360sk	652sk	210sk
Bropenge	680sk	–	264sk 10p
Cise	6.069sk 4p	6.962sk 2p	2.242sk 4p*
Cise på regnskab	–	–	320sk
Borgerskabspenge	–	126sk 6p	87sk 9p
Testamenteafgift	–	164sk	–
Salg**	2.112sk	700sk	88sk
Gæld til byen***	13.463sk	128sk	–
Andet****	–	–	10.619sk 4p
Ialt	33.493sk 10p	19.867sk 8p	24.004sk 3p

* Cise fra påske til 29/7 1519. Resten af året på regnskab.

** Salg af byens ejendele som gammelt smør, tomme øltønder fra udbudsfolkene, en grund, havre, krudt, skind, en gammel dør.

*** Den forrige kæmner betalte i 1517 4.800sk i indtægter fra byens skib, 3.486sk ialt i overskud fra kæmnerregnskab og 5.176sk 2alb fra cisen 1516/1517.

**** Betaling på 7.440sk fra Falsterbo og Skanør for ryttere, underholdt i Malmø, samt indtægt fra salg af smør og kød fra kongen til underhold af samme ryttere på 3.179sk ialt.

⁵⁸ Det kan selvfølgelig ikke udelukkes, at Lyders regnskaber, som de fremstår, dækker over bedrageri, men det er usandsynligt, at kæmneren i Malmø har været i stand til at skjule indtægter på samme måde som hans samtidige, Hans Skovgaard, ærkebispens official, kunne gøre. Se Per Ingesman, Ægte og sminkede regnskaber: en underslæbsaffære ved ærkesædet 1519–22. Arkiv, 10:1 (1984), s. 17–35. Regnefejlene kan ikke tages som forsøg på bedrageri, idet de var almindelige her (se note 26) og i udlandet, se Finances et comptabilité urbaines du XIIIe au XVIe siècle. Financien en boekhouding der steden van de XIIIe tot de XVIe eeuw. Colloque international, Blankenberge 6–9–IX–1962, Collection histoire, Historische Uitgaven, in 8°, nr. 7 (Bruxelles, 1964), s. 144.

⁵⁹ LFK, fol. 91 v.

Tabel 6: Ordinære indtægter

	1517	1518	1519
Byskat	8.895sk (75,1%)	9.272sk (77,8%)	8.991sk (83,8%)
Landgilde	1.914sk 6p (16,2%)	1.863sk (15,6%)	1.181sk (11,0%)
Sagefald	360sk (3,0%)	652sk (5,5%)	210sk (1,9%)
Bropenge	680sk (5,7%)	–	264sk 10p (2,5%)
Borgerskabspenge	–	126sk 6p (1,1%)	87sk 9p (0,8%)
I alt	11.849sk 6p (100%)	11.913sk 6p (100%)	10.734sk 7p (100%)

Fremdrages de ordinære indtægter, er byens indkomst betydelig mere stabil og afspejler sandsynligvis mere normale forhold.

Repræsentativiteten af posterne i Tabel 6 kan ikke underbygges med fuld sikkerhed, men da disse indtægter også optræder i købstadlovgivningen, er det rimeligt at antage, at de er typiske for Malmø i senmiddelalderen. Forholdet mellem de enkelte poster har derimod svinget noget, dog kan man regne med, at byskatten generelt har udgjort den største og meste stabile del.

Rådet havde sine egne indtægter fra byens stadskælder,⁶⁰ der muligvis også kom byen tilgode. Nogle af disse indtægter kan have været anvendt til at betale udgifter, som kærneren ellers selv skulle dække, hvis der ikke var penge i kassen. Byen har måske nydt godt af rådets indtægter i aktuelle likviditetskriser, men den kunne ikke regne med disse indtægter.

V

Byens udgifter kan, som indtægterne, deles i ordinære og ekstraordinære udgifter. Udgifterne er anført i Tabel 7, af hvilken det fremgår, at summen af de førstnævnte ligger temmelig fast, omend de enkelte posters størrelse kan variere fra år til år, hvorimod sidstnævnte viser store udsving.

⁶⁰ Da. gl. Kbstlov. IV. s. 81 § 1.

Tabel 7: *Malmø bys udgifter*
A. *Ordinære*

	1517	1518	1519
Skat til kongen	4.800sk (46,9%)	4.800sk (43,7%)	4.800sk (48,3%)
Administration	2.935sk 4p (28,7%)	4.007sk 10p (36,4%)	2.798sk 6p (28,1%)
Bygninger og Inventar	526sk (5,1%)	596sk 4p (5,4%)	974sk 8p (9,8%)
Anlæg	184sk (1,8%)	257sk 8p (2,3%)	108sk (1,1%)
Magistratsrejser	1.354sk 4p (13,2%)	450sk 4p (4,1%)	512sk (5,1%)
Bud for byen	220sk (2,2%)	278sk 4p (2,5%)	82sk (0,8%)
Repræsentation	210sk 4p (2,1%)	605sk 10p (5,5%)	671sk 4p (6,7%)
I alt	10.230sk (100%)	10.996sk 4p (99,9%)	9.946sk 6p (99,9%)
<i>B: Ekstraordinære</i>			
Byens teglgård	10.944sk (44,9%)	–	8.816sk (41,7%)
Befæstning	10.817sk 6p (44,5%)	86sk (2,3%)	6.042sk 7p (28,6%)
Magistratsrejser	501sk (2,1%)	877sk 4p (24,0%)	52sk (0,2%)
Militære udgifter*	450sk (1,8%)	674sk 8p (18,5%)	1.798sk 4p (8,5%)
Bud for kongen	1.622sk 4p (6,7%)	2.013sk 4p (55,1%)	4.444sk (21,0%)
I alt	24.334sk 10p (100%)	3.651sk 4p (99,9%)	21.152sk 11p (100%)
Samlede udgifter	34.564sk 10p	14.647sk 8p	31.099sk 5p

* Indkvartering af lejetropper, fetalje, udbud.

Den dominerende post blandt de ordinære udgifter er byskatten på 300 mark, der betales til kongen. Den udgør henved halvdelen af de ordinære udgifter. Byens administration udgør ca. en tredjedel og er den næststørste post. Den indbefatter lønninger til byskriver og bysvende, godtgørelse til kæmner og andre rådmænd for særlige hverv, løn til mestermanden og sportler til kancelliet.⁶¹

Byskriveren fik 14 mark 1 skilling (= 225 skilling) i løn om året foruden 6 mark (= 96 skilling) for at skrive ciseregnskabene. I 1518 tjente han desuden 5,5 mark ved at skrive det nye privilegium.⁶² Han fik sin løn udbetalt i penge i modsætning til de fire bysvende, der fik 9 mark (= 144 skilling) i penge plus klæde, sko og kost i fasten til en værdi af 201

⁶¹ LFK, fol. 20r–20v, 62r–62v, 93r–93v.

⁶² Ibid. fol. 63r.

skilling. Kæmneren fik 11 mark 4 skilling (= 180 skilling) om året, hvad der er noget overraskende, da posten jo var et magistratsombud til gengæld for skattefrihed og indtægter fra stadskældereren. I bogen tilføjes da også for årene 1518 og 1519, at kæmneren fik denne løn 'efter gammel sædvane'. Foruden lønnen kunne han og byskriveren nyde godt af kogekonens mad og det indkøbte øl i den tid, de sad og 'tog byskatten sammen'.⁶³ Maden og øllet kostede mellem 24 og 29 mark (= 384–464 skilling), mens kogekonen fik mellem 24 og 32 skilling i løn. Dette har muligvis forekommet samtiden at være lige i overkanten. Lyder har noteret, at maden og øllet i 1517 blev delt med nogle kalkslagere, der støbte kalk på byens vegne, og i 1518 med fire svenske fanger i ni dage. I 1519 kostede maden og øllet 29 mark 1,5 skilling, og det bemærkes, at de to mænd sad i 8 uger og indsamlede byskatten. Det er dog alligevel tankevækkende, at de to mænd i den tid kunne fortære for et beløb, der var dobbelt så stort som byskriverens årsløn. To rådmænd fik hver et mere beskedent beløb (3 mark årligt) for at fungere som »weddemestre« (vurderings- og synsmænd), mens »seygerstillerenn« (urpasseren) fik 4 mark.

En funktionær, der mangler i Malmø på dette tidspunkt, er bøddelen. En mestermand omtales først i 1587.⁶⁴ Da byen i 1517 og 1518 skulle foretage henrettelser, blev mestermanden fra Landskrona hentet. I 1517 kostede det 3 skånske mark (= 30 skilling danske) at henrette en »rytere tywff« foruden 32 skilling til budene, der hentede og bragte bøddelen. I 1518 blev henrettelsen noget dyrere, da byen måtte opføre en galge. Der er noteret udgifter til træ, reb, kroge, arbejds løn og kørsel af materialer og stiger til og fra henrettelsesstedet. Bøddelen fik igen 30 skilling i løn foruden kost for 16 skilling samt kørsel frem og tilbage.⁶⁵ Notitserne giver i øvrigt et interessant indblik i senmiddelalderens retspraksis. Dødsstraf kan ikke have været almindeligt, da byen i så fald ville have en bøddel og en permanent galge. I begge tilfælde er der desuden tale om fremmede, nemlig udenlandske soldater, der blev henrettet. Den begåede forbrydelse i 1517 angives kun at være tyveri, mens soldaten i 1518 havde stjålet et par sko. Prisen på disse lå omkring 9 skilling.

Et noget dyrere bekendtskab var kongens kancelli. I foråret 1518 fik Malmø et nyt privilegium, der blandt andet gav byen ret til at kræve testamenteafgifter og borgerskabspenge. Det kostede 60 mark (= 960 skilling) i sportel til kansler Ove Bille, der også fik en bogsæk til 8 skilling

⁶³ Ibid. fol. 26r, 70v, 103v.

⁶⁴ Malmö Stads hist. II, s. 65. En mestermand er ikke omtalt i rådstueprotokollen eller stadsbogen, 1503–1559.

⁶⁵ LFK, fol. 24r, 64v.

i gave.⁶⁶ Så måtte byens egen skriver endda selv skrive privilegiet og lægge pergament til, hvilket kostede 5,5 mark (= 88 sk.). Et brev vedrørende betaling for rytterhold fra Skanør og Falsterbo, udstedt i efteråret 1518 var noget billigere: 3 mark (= 48 skilling) til skriveren i kancelliet. Dertil kom så 2 mark for en båd med fire karle, der roede borgmester Jep Nielsen til København og hjem igen.⁶⁷

Foruden sportler til kansleren kunne det undertiden være nødvendigt at gøre sig gode venner med andre i kongens kreds, men et forsøg herpå kom til at give bagslag. I 1500 eller 1501 solgte byrådet en stenbod med gård, grund og andet tilliggende til Poul Laxmand til gengæld for tjenester i forbindelse med et mageskifte mellem kongen og byen.⁶⁸ Poul Laxmand havde overtalt kong Hans til at overlade Sege Mølle med tilliggende til byen mod at få 300 rhinske gylden (= 12.000 skilling) og en toldbodgård.⁶⁹ Da handelen var stadfæstet (7/6 1500) købte eller fik Poul Laxmand ejendommen af byen.⁷⁰ Uheldigvis var det ikke byens men St. Petri kirkes ejendom, skænket til St. Doroteæ alter, og byrådet måtte love at betale 4 mark rente årligt til kirken, indtil byen igen kunne give altret en ejendom af tilsvarende værdi. I 1502 blev Poul Laxmand myrdet, og retssagen mod ham indledtes. Kongen konfiskerede alt hans gods, deriblandt ejendommen i Malmø. I 1509 solgte han den til en rådmann, Oluf Persen, der gav den tilbage til altret mod, at byen årligt betalte ham og hans hustru 12 mark på livstid.⁷¹ Oluf Persen levede endnu i 1517–19, og hans renteindtægt anføres alle tre år lige efter byskatten til kongen og før de andre administrationsudgifter.

En fast udgift til byens bygninger og inventar var huslejen for den ny rådstue, byen brugte sammen med den gamle, indtil et nyt rådhus blev opført i 1540'erne.⁷² Andre udgifter var kul og ved, bødning af kakkelovnene, reparation af rådhusets tag, vedligeholdelse af byens ejendomme,

⁶⁶ Ibid. fol. 63r, 68v.

⁶⁷ Ibid. fol. 71v. Rejsen blev foretaget 13/1 1519, men brevet er udstedt 20/10 1518 (ibid. s. 108 note 45). Betalingen til henholdsvis kansleren for pergamentsbrevet og skriveren for papirsbrevet er i overensstemmelse med Christian 2.s kancelliinstruks (trykt Da. Mag., 2:1, s. 313–16) der må have været i funktion i 1518, hvilken dato derfor kan bruges som en sandsynlig ante quem dato for den udaterede instruks.

⁶⁸ Rep. II, 12891 (= Malmø Rådsprot. 1503–1548, s. 25–26).

⁶⁹ *Diplomatarium civitatis Malmogensis*. Malmö Stads urkundsbok, utg. av Lauritz Weibull (Malmö, 1901–17), I, s. 60–61.

⁷⁰ Kopien af skødebrevet (Rep. II 12891) siger, at ejendommen er »solth og bebreffuet« til Poul Laxmand. Oluf Persens gavebrev (ibid. 11254) erklærer, at Poul Laxmand fik den af altret.

⁷¹ Ibid.

⁷² Malmö Stads hist. I, s. 276, 291–92, 320; *Regjstrum ville Malmøyghe* (Malmö Stads medeltida minnesbok), utg. i faksim. av Ingvar Andersson och Leif Lungberg (Malmö, 1937), fol. 38–42.

udgifter til byens hest og i 1517 2 skilling for »ii esker till at lægge breff utj«. ⁷³ Udgifterne til anlæg i byen dækker blandt andet reparation af portene. Nok var de en del af befæstningen, men byen har vel også i fredstid sørget for, at portene var i stand, dels af æstetiske grunde, dels af praktiske grunde. Det måtte ikke være muligt at smutte ind og ud af byen uden at betale told. Andre offentlige arbejder i fredeligt øjemed dukker frem i en notits om Lucas Snedker, der i 1519 fik 6 mark for at afmærke og opmåle vandløbene på gaderne i forbindelse med Hans Mikkelsens påbegyndte forbedring og forhøjning af gaderne, ⁷⁴ et varsel om sanitetsbestemmelserne i Christian 2.s bylov, der kom fire år senere. ⁷⁵ Om Malmø har været værre end andre danske byer er svært at sige, men noget tyder på, at byen ikke har hørt til de reneste. I 1480'erne fik franciskanerne lov til at flytte ud af deres daværende kloster, fordi forureningen gjorde dem syge, og bygge et nyt kloster på et sundere sted. ⁷⁶ I Lyders regnskaber omtales flere gange løn til arbejdskarle for at køre møg eller skarn værk. Hans Vognkarl måtte i 1517 køre ialt 8 læs »møgh« væk fra St. Birgitte alters gård, inden den blev sat i stand, så den kunne fungere som køkken for kogekonen, som lavede mad til folkene, der arbejdede på muren. ⁷⁷

Omtale af kørselspenge for transport af gammelt tømmer til og fra rådhuset viser, at genbrug indgik i den offentlige husholdning. I 1518 optræder en udgiftspost til løn og kørselspenge til de folk, der opførte og nedtog en bro over gravene i gangdagene (10.–12. maj). ⁷⁸ Processionerne har måske dette år inkluderet de nye dele af voldene. Også her er tale om genbrug, da materialeudgifter ikke nævnes. ⁷⁹

Blandt de ordinære udgifter er også rejsegodtgørelser til magistratsmedlemmer, der rejste til København for at aflevere cise, byskat og andre kongelige indtægter og få kvitteringer derfor eller til kongen for at bede om nye privilegier, lempeligere vilkår for pålagte skatter eller fritagelse

⁷³ LFK, fol. 22v.

⁷⁴ Ibid. fol. 68r; Malmö Stads hist. I, s. 291. I en beskrivelse af byen fra 1587 omtales en stor *cisterna* på torvet, der forsynede indbyggerne med vand, tilført af underjordiske kanaler fra en bæk uden for byen (Mon. Hist. Dan. 2:II, s. 281). Det kan muligvis være denne vandforsyning, Lucas Snedker har været med til at forberede.

⁷⁵ Kold.-Rosenv., Love, IV, s. 10.

⁷⁶ *Diplomatarium diocesis Lundensis*. Lund ärkestifts urkundsbok, utg. av L. Weibull (Lund, 1900–39) V, s. 111 (1489 12/11) og s. 48–49 (1488 8/4).

⁷⁷ LFK, fol. 30r–30v. Folkene fik også dug på bordet og servietter, lavet af bleget lærred, der var »offwerløff fran det Rytere Klæder, byen vtgjorde« (ibid. fol. 31r).

⁷⁸ Ibid. fol. 64r. Gangdagene (*rogationes*, se Kult. hist. leks. V, kol. 186–87) forblev populære i Skåne efter reformationen til superintendent Frans Vormodsens forargelse (Kirkehist. saml. 5:II (1903–05), s. 481).

⁷⁹ Om genbrug i andre regnskaber se Marianne Johansen, »Udgift til bygning – et bygningsregnskab fra Ribe«, Hikuin 7 (Højbjerg. 1981). s. 139–48.

for nye byrder. Således drog borgmester Jakob Nickelsen med tre rådmænd til kongen i april 1520 for at udvirke, at cisen på hjemmebrygget øl blev lagt på maltet i stedet for øllet. Dette blev bevilget mod erlæggelse af 5 mark for brevet, der stadfæstede dette.⁸⁰

Andre repræsentationsudgifter var vin og øl, der blev sendt til dignitarer på gennemrejse. Blandt de beværtede var den i 1520 udvalgte ærkebiskop Jørgen Skodbrog, der modtog to tønder tysk øl i sit herberg.⁸¹ Noget mere beskedent var den årlige udgift til mad og øl, der den første august »fortærith bleff paa stranden... effter gammel sedwane«. ⁸² Det kan dreje sig om arbejdsfolk, der gjorde byens fiskepladser klare, inden Skånemarkedet begyndte d. 15. august.⁸³

Borgere, der gik »byes ærinde,« fik ligeledes deres rejseudgifter betalt. På dette tidspunkt havde den enkelte borger altså ikke pligt til at gøre gratis ægt for byen. Om der er tale om egentlig løn for budtjenesten er usikkert, men de mænd, der gik byens ærinde, fik i hvert tilfælde dækket udgifter til transport, kost og ophold. Det er stort set de samme mænd, der optræder som bud, så det har nok været en tjans for dem, der ikke havde fast arbejde. Vigtige breve og pengesendelser blev dog besørget af bysvendene eller byskriveren, der ligeledes fik deres udgifter betalt.

Ægter for kongen hvilede på byen som helhed, og også i disse tilfælde betalte kærneren rejseudgifter til den eller de borgere, der besørgede bud eller transporter for kongen. I regnskaberne forekommer langt de fleste rejseudgifter i forbindelse med krigen mod Sverige, hvorfor alle udgifter, der omtaler bud for kongen eller transport af våben og soldater, er talt som ekstraordinære udgifter. Der har imidlertid også i fredeligere år været udgifter i forbindelse med byens ægtforpligtelser, blandt andet viderebringelse af kongebreve til befolkningen, som nogle poster fra 1518 viser. I Christian 2.s register over breve til Skåne er der under datoen 19/10 1518 noteret, at købstadmænd og borgere fik brev om, at de uhindret måtte købslå med de svenske og tilføre dem klæder og andre varer undtagen humle, salt, krudt, bøsser og andet forsvarsudstyr på betingelse af, at de indleverede det sølv, de fik i handelen, til mønten i Skåne mod at

⁸⁰ LFK, fol. 114r. Kongen havde i brev af 1519 10/7 pålagt byens borgere at betale cise af hjemmebrygget øl (Da. gl. Kbstlovg., V, s. 113–16).

⁸¹ Ibid. fol. 106r. Mon der er lagt noget ironisk i udtrykket »mester Jørgen Skotborg nu utwaldt erckebescop« (min fremhævelse)?

⁸² Ibid. fol. 24r, 68v, 98r.

⁸³ Ifølge § 31 af 1415 privilegiet for Malmø måtte ingen bygge bygning eller stejler til at hænge garn på uden rådmændenes tilladelse (Da. gl. Kbstlovg. IV, s. 61). Middagen på stranden d. 1. august kan derfor have været et startsignal til at forberede Skånemarkedet. Fra 1550'erne kan det dokumenteres, at borgmestre og rådmænd fik stejle- og styrterumspenge (Malmö Stads hist. II, s. 58–59, 101).

få fyldest herfor. Relator er »Joannes Michaelis, civis Malmøgensis«. ⁸⁴ I kærnerregnskaberne finder vi allerede under St. Dionysii dag (9/10) en post på 20 skilling til Hans Trwilsen da »hand førte noghre breff till Falsterbo, Træleborg oc Ystadt, som Hans Mickilszen tha paa vor kiæreste naadige herres vegne vtsende«. ⁸⁵ Laurent Hermodsen fik 6 skilling for et lignende brev til Lund, men Twge Hestemøller for 8 skilling bragte et brev til Falsterbo (Skanør?). Kort efter måtte Hans Truelen igen afsted til Træleborg med tre af kongens breve og til Landskrona med et kongebrev, mens Per Lawrensen førte en kongens tjener til Falsterbo med et brev. ⁸⁶ Det lader til, at Malmø har taget sig af breve til den sydvestlige del af Skåne fra Landskrona over Lund til Ystad. Sidstnævnte har måske sørget for viderebringning af breve til det østlige Skåne, mens de tre andre byer har udbragt budskaber i deres opland (jævnfør de tre breve til Træleborg). Kongeparrets brevveksling får vi også et glimt af i en indførsel vedrørende 2 mark til en færgemand, der roede over til København »meth eth wor naadige herres breff som nedkom fran Raadneby och hans naade haffde till screffuit drotning Elisabeth«. ⁸⁷

En sammenligning mellem de ordinære indtægter (Tabel 6) og de ordinære udgifter (Tabel 7A) viser, at der er et mindre overskud. Som nævnt skal der til udgifterne dog lægges nogle af de penge, der gik til ægter for kongen, men næppe så meget, at de overstiger overskuddet. Spørgsmålet rejser sig derfor, om der er tale om budgetplanlægning, hvilket Ole Jellingsø finder kan være tilfældet i Helsingørs regnskaber. ⁸⁸ Det er sværere at bevise for den tidligere periode, men da de ordinære indtægter og udgifter ligger ret fast for Malmøs vedkommende i alle tre år, kan man argumentere for, at byadministrationen har vidst med nogenlunde sikkerhed, hvad den kunne forvente at få ind og fastsat udgifterne derefter, i hvert tilfælde i normale år. De store udsving i Malmøs budget i årene 1517–19 er forårsaget af de ekstraordinære udgifter, der opstod som følge af kongens politik, og som blev dækket ind, som man bedst kunne.

Blandt de ekstraordinære udgifter er i 1517 og 1519 udgifterne til

⁸⁴ Suhm, Nye Saml., 2:II, s. 147 (= Da. gl. Kbstlovg. IV, s. 365).

⁸⁵ LFK, fol. 69r.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid. fol. 67v (15/6–20/6 1518). Brevet er ikke blandt de overleverede i München-samlingen, hvor det tidligste brev fra kongen til dronningen er dateret 22/7 1518 og skrevet i Stockholm (trykt i Ekdahl, Christian II:s Arkiv, I, s. 144–45). Se München-samlingen, ved Emilie Andersen, Vejledende arkivregistraturer XV (København, 1969) s. 95.

⁸⁸ Jellingsø, Helsingørs. s. 26 ff. 49–50.

byens befæstning altdominerende. Selvom teglgården jo egentlig skulle være en indtægtskilde, er den i disse år opført som udgift men har sikkert mindsket byggeomkostningerne til muren. Hovedparten af udgifterne bestod af løn, mad og øl til de murere, kalkslagere og arbejdsfolk, der arbejdede på byens mur og volde i sommermånederne 1517 og 1519.⁸⁹ En anden større udgift var anskaffelsen af en stor kanon, købt af kongen, der til gengæld fik to små kanoner og kobber for 133 mark 10 skilling 5 penninge.⁹⁰ Opsætningen af denne og andre kanoner kostede yderligere penge i form af lønninger til tømrere, kalkslagere, remmesnidere og hjulmagere, ligesom byen indkøbte salpeter til fremstilling af krudt.⁹¹ Udgifter til de store befæstningsanlæg hvilede på byen som helhed, hvorimod det daglige opsyn og vedligeholdelsen af volde, mure og palisader var borgerligt ombud. I Malmø havde de ti rodemestre ansvaret for, at dette blev udført.⁹²

De militære udgifter opført i Tabel 7 B omfatter indkvartering, fetalje og udbud. Det er i modsætning til befæstningen ikke de faktiske udgifter, men administrationen af disse byrder, der er angivet. Tilsyneladende har de menige lejesoldater betalt for deres ophold, hvorimod de befalingshavende, der blev indkvarteret hos rådmændene eller andre købmænd, fik gratis forplejning af deres værter, som til gengæld fik deres udgifter refunderet af byen.⁹³ Hvis soldaterne ikke betalte, stod byrådet dog almuen bi med at indkræve betalingen for opholdet.⁹⁴ De penge, byen fik i 1519 af Skånør og Falsterbo, der til gengæld slap for indkvartering, er derimod gået direkte i byens kasse.⁹⁵

Malmø havde lejesoldater indkvarteret i alle tre år. I november 1517 var der 1100 ryttere i byen, men dette antal blev efter borgmesterens indtrængende bønner til kongen reduceret til 350 i december.⁹⁶ Dermed var borgernes sikkerhed dog ikke garanteret. I januar 1518 optrådte lejetropperne i Skåne noget foruroligende, og i maj, da de ikke havde fået sold, truede de med selv at tage den fra Malmø. Store og små aktiviteter

⁸⁹ LFK, fol. 32r-41v, 107v-113v.

⁹⁰ Ibid. fol. 29v-30r.

⁹¹ Ibid. fol. 95r, 95v, 108r, 112v.

⁹² Malmø råds. prot. 1503-48, s. 289.

⁹³ Se for eksempel fol. 94r (hovedsmanden Claus Beszellyn, der i april 1519 lå til rådmand Per Harcke, som fik sine udgifter dækket) og fol. 73r (nævner 2 ryttere, der havde været indkvarteret hos Magdalene Kieldesmedz, der ikke ses at have modtaget nogen godtgørelse). Nogle retssager fra 1538 viser ligeledes, at borgerne kunne kræve betaling af de menige soldater (Malmø råds. prot. 1503-48, s. 143, 146).

⁹⁴ I december 1519 hjalp byrådet almuen med at indkræve de penge, som »fransoserne« skyldte (LFK, fol. 102v).

⁹⁵ Ibid. fol. 92r.

⁹⁶ Ibid. fol. 26r

udløst af panikken afspejles levende i regnskabet.⁹⁷ En natlig rådslagning mellem byråd og soldaternes høvedsmand på rådhuset kostede 4 albi i lys; høvedsmandens skriver fik 8 skilling for et brev til landsknægtene, skrevet efter borgmestrenes, rådets og høvedsmandens befaling; 2 skilling blev udgivet for et stykke blik »som giordes en lade aff at lade de halffue slanger (kanoner) meth«, og 2,5 mark kostede det at færgе Hans Bynger over søndag nat, for at han af kongen skulle forhøre, om byen skulle yde modstand eller ej. Byen fik besked på at forsvare sig, bønderne i de omliggende herreder blev beordret afsted »byen till hielp oc trøst«, og kongens skytter kom fra København. Angrebet blev dog afværget, da Mogens Gøye og mester Anders (Glob) kort efter ankom med penge til soldaternes sold.⁹⁸ Et lettet byråd sendte rhinskvin til deres herberg; bønderne fik øl, inden de drog hjem, og skytterne fik brød og øl med tilbage til København.

Fremstillingen af fetalje hvilede ligeledes på den enkelte husholdning, men undertiden med tilskud i form af penge eller naturalier fra kongen. Således sendte den københavnske borgmester, Albert van Goch, i august 1518 80 læster bajsalt til Malmøs borgere på kongens vegne som betaling for den fetalje, de havde »wndsætt« Tyge Krabbe med.⁹⁹ Har fetaljen bestået af saltet kød eller fisk, er kongens betaling blevet særdeles vel modtaget, da borgerne netop da havde brug for salt til at pakke sild – Skånemarkedet var lige begyndt – og senere ville få brug for det til efterårsslagtingen. Ellers bestod de fleste fetaljeleverancer af brød og øl.¹⁰⁰

Byen skulle også selv stille soldater, når krigshandlingerne genoptoges. Udbuddet i 1517 udgjordes af 80 eller 90 mand, men ingen omkostninger er noteret.¹⁰¹ I 1518 nævnes kun små beløb som 9 skilling til et par sko og 8 skilling i tærepenge som byens spillemand, Stentzell, fik »tha hand vtfoor meth worth folck byen vtgiorde emod the swenske och Dytløøf Henrickszen war høffwitzmand fore«. ¹⁰² De øvrige udgifter til borgerbevæbningen er nok blevet dækket af rodeskatte og den enkelte borger selv. I 1520 er der derimod i Malmøs regnskaber opført en udgift på 69

⁹⁷ Ibid. fol. 27 v. 64 v–66 r.

⁹⁸ Ibid. fol. 66 r. En udateret pengeudbetaling i forskellige mønter, foretaget af Anders Glob, kan stamme fra denne lejlighed (tryk i *Midald Rgsk*, 1. rk., 1. bd., s. 158).

⁹⁹ RA. München-samlingen. Pk. 30, læg 3. 1518 20/8. LFK, fol. 68 v.

¹⁰⁰ Ibid. fol. 23 v (malt, mel, kød), 26 v (øl), 72 v (øl, havre), 73 v (øl), 95 r (brød og øl), 96 r (brød og øl).

¹⁰¹ 29/6 1517 rejste borgmester Jacob Nickelsen til kongen for at bede om nedsættelse i antallet af soldater, byen skulle stille, fra 90 til 80 (ibid. fol. 23 v). Det ses ikke om ansøgningen blev efterkommet (jvf. nedenfor).

mark (= 1104 skilling), som Ditlev Henriksen fortærede sammen med de 40 heste og 120 karle, der udgjorde byens udbud det år.¹⁰³

VI

Kæmnerregnskaberne indeholder et væld af oplysninger, der kan bidrage til at belyse de historiske begivenheder under Christian 2.s regering, hvor de kan supplere og underbygge andre kilder. Til belysning af den senmiddelalderlige købstads finansvæsen står regnskaberne som den eneste udtømmende kilde, vi har, og det er et spørgsmål om de fremdragne ordinære indtægter og udgifter fra landets næststørste by er repræsentative for danske købsteder i mere normale tider. Kildematerialet tillader ikke at drage endelige slutninger, i hvert tilfælde ikke hvad angår de absolutte tal. Derimod kan vi komme noget videre med hensyn til forretningsgang og de forskellige indtægters og udgifters fordeling ved at betragte de få administrative optegnelser, der er bevaret fra senmiddelalderen.¹⁰⁴ De stammer fra to kongerigske byer: Kolding der var mindre end Malmø og præget af slottet, og rigets største by, København, en aktiv handelsby men også hoffets og administrationens hovedsæde. Desuden er medtaget en hertugelig by (Flensborg), der, hvad størrelse, økonomisk aktivitet og social struktur angår, har lignet Malmø en del. Stiftsbyen Slesvig er derimod udeladt.

København skiller sig ud fra de andre byer, hvad angår finansadministrationen. Byens finanser var delt mellem flere rådmænd, der hver for sig aflagde regnskab for byrådet og repræsentanter for borgerskabet. En af disse rådmænd havde ansvaret for kæmneriet, hvormed man menes indtægterne fra torv, told, vejerbod og lignende og de løbende udgifter, der blev betalt heraf. Indtægter fra leje af byens jorder og gårde samt udgifter hertil blev administreret af en anden rådmand, hvilket kan skyldes, at København havde et usædvanligt stort antal ejendomme. Byens teglgård, indtægt fra byskat, ekstraordinære skatter, sagefald samt udgifter til befæstning af byen blev ligeledes administreret separat af

¹⁰² Ibid. fol. 73 v. Antallet nævnes ikke, men en udateret liste fra svenskekrigene angiver, at Malmø skulle stille med 30 heste »huer hest på xx marck – oc thertill saa mange gode karle som hestene kunne riidhe med harnisk wærige well ferduge« (trykt i Henrik Behrmann, *Kong Christian den Andens Historie*, udarbejdet efter Dokumenter, København, 1815, II, s. 122–30). Efter Malmøs udbud i 1519 at dømme, gik der 3 karle pr hest. Den udaterede liste angiver således 90 karle fra Malmø og må stamme fra 1517 (hvis Jacob Nickelsens bøn ikke blev efterkommet) eller 1518. Emilie Andersen har identificeret rådmænd Ditlev Henriksen med købmanden Ditlev Enbeck (*Malmøkøbmanden Ditlev Enbeck*, s. 9–10).

¹⁰³ LFK, fol. 113 v.

¹⁰⁴ Se noterne 2–4.

andre rådmænd. I det hele taget gør notitserne vedrørende Københavns regnskaber indtryk af, at diverse indtægter og udgifter noget tilfældigt er blevet fordelt blandt rådmændene. I Kolding og Flensborg peger optegnelserne derimod på en overordnet styring i hænderne på kammeren som i Malmø. I Kolding nævnes i enkelte år rådmænd og borgere, der aflægger særregnskab, men da for ekstraordinære skatter og/eller udgifter. Der gælder for eksempel for årene 1498 (Hans' togt til Sverige) og 1519.¹⁰⁵

Alle regnskaber er blevet fremvist årligt; i Flensborg er dette foregået regelmæssigt i begyndelsen af marts, hvorimod datoen svinger noget mere i Kolding. I København var der flere revisioner årligt, som følge af de mange forskellige regnskaber. Som tilfældet er med Malmø, har kammeren i de andre byer måttet dække underskud af sin egen lomme, for så at få godtgørelse, når regnskabet blev opgjort, noget der også var praksis i udlandet.¹⁰⁶ Dette forhold har bevirket, at vi i Kolding kan se, at regnskabet balancerer i de rolige år i 1490'erne. I 1500 (togtet til Ditmarsken) er der et underskud på 23,5 mark (= 376 skilling), mens de følgende år viser lave underskud vekslende med overskud (under 100 skilling). I 1514 optræder det første større underskud på 76 mark 1 skilling (= 1223 skilling), mens der i 1519 er overskud på 34 mark 12 skilling og 10 penninge (= 556,8 skilling).¹⁰⁷ I perioden 1520–50 er der større udsving i overskud og underskud, sikkert fordi øgede byrder sammen med nye skatter gjorde planlægning umulig. Optegnelserne fra Kolding bekræfter imidlertid, at normale indtægter og udgifter lå temmelig fast.

Hvad angår størrelsen af indtægter og udgifter, kan kildematerialet kun give os oplysninger fra København, hvor nogle af de større indtægter for årene 1516 og 1517 er angivet:

Landgilde (påske 1515 – nov. 1516)	5393,5 sk
Landgilde (nov. 1516 – nov. 1517)	4924 sk
Salg af byens jord (1516)	1184 sk
Sagefald 3/1–21/11 1516	2667,5 sk
Byskat 1517	5964 sk

København har haft en mindre indtægt fra byskatten end Malmø i 1517 på trods af, at København havde næsten dobbelt så mange

¹⁰⁵ Kolding Bys bog, fol. 12v, 14r.

¹⁰⁶ Finances et comp., s. 92, 144, 248.

¹⁰⁷ Kolding Bys bog, fol. 12v–14v, 244v.

borgere.¹⁰⁸ Byskatten er dog stadig den største indtægtskilde ifølge optegnelserne, men ikke meget større end landgildeindtægterne. Som nævnt havde København et stort antal ejendomme. I 1496 blev disse opgjort til 195 enheder fra boder og kålhaver til store gårde, hvilket indbragte 352 mark 15 skilling (= 5647 skilling) i husleje. Dette antal blev imidlertid formindsket, da København ligesom Malmø befæstede byen i Christian 2.s regeringstid. For at dække udgifterne blev en del af byens jordegods solgt fra, ofte til rådmænd, der havde betalt udgifterne af egen lomme, så byens jordegods formindskedes stærkt i disse år. En opgørelse fra 1540 viser, at byen da havde 40 lejere mod 186 i 1496.¹⁰⁹ Kolding Bys bog nævner ikke befæstningsanlæg. Byen var allerede befæstet, og borgerne havde Koldinghus som yderligere tilflugtssted.¹¹⁰

Som en sidste supplement til Malmøregnskaberne står den herlige, selvbevidste notits i Kolding Bys bog om en rytterskat, der var blevet opkrævet i 1498 »som wore bodhsmenn finghæ som wore meth oc windhe Swerige«. ¹¹¹ Denne rytterskat, der har dækket byens udbud, kan svare til de rodeskatter, der blev opkrævet i Malmø.

Endelig skal der peges på en kilde, der også kan bruges i forbindelse med købstadsfinanserne, i hvert tilfælde i de købstæder, der hørte under kongen, nemlig kansler Klaus Gjordsens opgørelse over hvilke indtægter, kongen kunne kræve og hvor meget, han kunne regne med at få ind. Gjordsens register er efter indre kriterier dateret til 1523–1525¹¹² og sikkert baseret på oplysninger fra slutningen af kong Hans' tid i kancelliet.¹¹³ Malmøregnskaberne kan bekræfte rigtigheden af den opgivne byskat på 300 mark, ligesom den noget mindre indtægt København fik fra byskattebetalingerne også afspejler sig i den skat, hovedstaden skulle betale til kongen: 281 mark 4 skilling. Derimod kan vi ikke kontrollere den anden oplysning i Gjordsens register om de 2.000 mark i told, cise og sagesfald »somme tiidt mere oc somme tiidt mynder«, som kongen kunne

¹⁰⁸ Ljungberg anslår løseligt Malmøs befolkning til ca. 3.000, beregnet på grundlag af de 544–605 skatteborgere, og anfører, at København omtrent samtidig havde 811 skatteydere (LFK, s. 11). Sidstnævnte tal er åbenbart taget fra rodelisten fra o. 1510 (Kjøb. dipl., I. s. 280–85). Lennart Tomner sætter tallet noget højere for Malmø til ca. 5.000 indbyggere (Malmö Stads. hist., s. 87–88).

¹⁰⁹ Kjøb. dipl., I. s. 399–400 (ca. 1540), s. 234–46 (1496 2/5).

¹¹⁰ Vivi Jensen, Koldings middelalderlige forsvarsværker og jordværkerne omkring Koldinghus. Hikuin 7 (Højbjerg, 1981), s. 99–106.

¹¹¹ Kolding Bys bog, fol. 12v.

¹¹² Da. Mag., 2:VI, s. 270–72.

¹¹³ Foruden det politiske aspekt i at genskabe 'de gode gamle dage' under kong Hans var der også det rent praktiske problem, at Christian 2. havde taget en hel del regnskabsmateriale med i eksil (München-samlingen, VA XV, s. 82–88) og Sigbrit har muligvis gjort det samme (Venge. Studier ... fra Christian II's tid. s. 62–63).

regne med fra Malmø. Byens del af cisen udgjorde, ifølge forordningen af 1516, en tredjedel af den samlede cise, hvilket igen vil sige, at Christian 2. i 1517 fik 758 mark 10 skilling (= 12.138 sk) og i 1518 870 mark 4 skilling (= 13.924 skilling). Forudsættes at sagefaldet afspejler den traditionelle deling, halvt kongen halvt byen, skulle Christian 2. i 1517 have fået 22 mark 8 skilling (= 360 skilling) og i 1518 40 mark 12 skilling (= 652 skilling). Disse beløb (cise og sagefald) er mindre end halvdelen af de 2.000 mark, Klaus Gjordsen regner med. Toldintægterne kan vi ikke læse ud af Malmøregnskaberne. At Gjordsen dog ikke har overvurderet denne indtægtskilde, ses af, at Christian 2. i 1517–18 reelt fik 27.680 mark danske penge plus næsten 163 mark sølv fra Malmø i »Thold, Skudetiegn, siise, wrag og alt andhett« og af »sølfitt och Payemente«, det sidste dog nok fra mønten.¹¹⁴

Dette sidste forhold: de forholdsvis beskedne summer, kongen får ifølge Malmøs regnskaber fra 1517–19, de rimelige (synes det) beløb opgivet af Klaus Gjordsen i begyndelsen af Frederik 1.s regeringstid, hvor der måtte trædes lidt varsomt, og de meget store summer, kongen reelt har modtaget under krigen mod Sverige, sætter Malmøregnskaberne i relief. De ordinære indtægter og udgifter i Malmøs regnskaber tegner et billede af et kommunalt finansvæsen, der lå i faste og beskedne rammer. Administrationen af byens finanser var et magistratsombud, hvilket ikke alene bidrog til at holde omkostningerne nede, men også gav byens ledende mænd en chance for at få erfaring i byens finansielle styre. De regelmæssige indtægter var tilstrækkelige til at dække kommunale behov i fredstid, og skatterne udgjorde en beskednen byrde på dem, der var skattepligtige. At borgerne samtidig havde pligt til at holde gader, veje og volde vedlige og derigennem yderligere bidrog til byens finanser, mærkedes vel ikke så meget som betaling for at få det gjort. Det er heller ikke uvæsentligt, at de penge, kærneren gav ud på byens vegne, forblev i byen i form af lønninger til håndværkere og arbejdskarle eller i form af indkøb hos byens handlende, hvorimod de kongelige skatter og afgifter trak penge ud af byen. Som det er søgt påvist ovenfor, peger kildematerialet på, at Malmøregnskaberne kan afspejle forholdene i de danske købstæder i senmiddelalderen.

At kalde deres finansvæsen for »småtskåren«,¹¹⁵ er dog en misforståelse af den historiske situation. Det væsentlige er ikke, at byernes finansadministration var beskednen og beløbene små, men at det var en fleksibel administration, at de ordinære lave skattepligter muliggjorde en stærk

¹¹⁴ Suhm, Nye Saml., II, s. 149–50.

¹¹⁵ Mackeprang, Da. Købstadstyrelse, s. 155.

forøgelse af skattetrykket og at byrådet kunne forlange, at borgerne selv bar nogle af omkostningerne til vedligeholdelse af byens infrastrukturer. De store beløb, der ifølge kancelliets register indgik i kongens kasse fra byen, viser, at der i de danske byer var en vigtig reserve af administrativ kunnen og kapital, der kunne mobiliseres, hvor beskedne byernes finansvæsen end har set ud i fremtiden.¹¹⁶ På grund af de lave kommunale skatter kunne man trække kapital fra indbyggerne gennem indirekte skatter som told og cise, og i krisetider pålægge dobbeltskatter, overskatter, rytterskatter, rodeskatter og sølvskatter. Samtidig var det muligt at inddrage flere rådsmedlemmer og andre borgere i administrationen af disse skatter, så kancelliet i belastede perioder kunne uddelegere en del af finansadministrationen til byerne.

Her kan ligge en af forklaringerne på det trods alt forbløffende faktum, at landet i en periode på næsten halvtreds år, fra Christian 2.s tronbestigelse til Christian 3.s sidste regeringsår, kunne opretholde et næsten konstant krigsberedskab med deraf følgende ekstraordinære skatter, tvangslån og militære forpligtelser presset ud af befolkningen, og med den administration, disse krævede.

¹¹⁶ Som eksempel kan nævnes lån på 2200 mark (= 35.200 sk) som nogle af Malmøes købmænd i 1522 gav kongen (Kjøb. Dipl., IV, s. 394), og borgmester Jacob Nickelsens lån på 7500 mark i december samme år til Sigbrit på kongens vegne (E. Andersen, Malmøekøbmanden Ditlev Enbeck, s. 14–15).

SUMMARY

*Municipal finances during the early sixteenth century:
The Accounts of the City Treasurer of Malmö, 1517–1519*

The major problem in dealing with the municipal finances of the late-medieval Danish city is the scarcity of sources; however, we do have one source that can be utilized: the account books of the city treasurer, Lyder van Freden, of the Scanian town of Malmö, covering the period from Easter 1517 to July 1520.

During these years king Christian II waged war on Sweden, which had seceded from the Union, established at Calmar in 1397. The political events have made their mark on the accounts, as is demonstrated in part II, which discusses the information, supplied by entries in the accounts, concerning national affairs.

In part III the financial administration and the organization of the accounts are discussed. The city treasurer, *kemner*, was a member of the city council and in charge of all municipal income and expenditures, although certain major accounts (military expenditures, the municipal tile kiln) might be delegated to a fellow councillor. The books were audited yearly in the presence of representatives of the citizenry and the accounts show the effect of that, being organized in the same way for each fiscal year, beginning at Easter. First, income is enumerated, beginning with a list of taxpayers and their payments and followed by an itemized list of other types of income. Then, expenditures are listed, beginning with wages to municipal employees and other administrative costs and followed by a list of other expenses, arranged chronologically, except for the major expenditures caused by the fortificatory works undertaken in 1517 and 1519. All expenses incurred in this connection are arranged at the end of the accounts for the respective year.

In parts IV and V the quantitative information of the accounts is analyzed. The taxlists show that taxpayers were assessed individually. Additional sources reveal that a taxpayer paid about 1–2% of the value of his or her income and property. The median tax (8 shillings) corresponds to between one and five day wages for artisans and semi-skilled labourers. The income from the regular tax, the *byskat*, remained fairly stable, even if the number of taxpayers and taxpayments fluctuated (TABLES 1 and 2). The increase in the number of taxpayers comes primarily from those paying the lowest taxes (TABLE 3) while the artisans remained the most stable contributors to the *byskat*, paying slightly more than warranted by their numbers (TABLE 4). Apparently, the city council could not or would not change the tax rate. Increments in the *byskat* income were the result of stricter assessment and collection of taxes.

The *byskat* made up the largest part of the municipal income, which fluctuated greatly during the three years as a result of the war (two towns reimbursing Malmö for quartering soldiers) and of the previous *kemner's* belated return of surplus from his tenure (TABLE 5). If, however, the regular income is extracted we find that, in fact, the size of the income, the city could count on in normal years, was quite stable (TABLE 6). Expenditures (TABLE 7) fluctuated similarly but, again, expenses not caused by the wars can be extracted and prove to be similarly stable (TABLE 7A) and less than the ordinary income. The types of expenditures are discussed on the following pages.

Part VI discusses if and how representative the accounts from Malmö, the

second largest city in the country, are, based on the extant notices concerning fiscal administration from three other towns, the ducal city of Flensburg, socially and economically comparable to the royal city of Malmø, the smaller royal town of Kolding, and Copenhagen, the capital and the largest city.

While the fiscal administration of Copenhagen was divided among several councillors and a great part of its income came from the large number of municipal properties, the other cities had a firm fiscal administration in the hands of the *kæmner*, a balanced budget, though of modest size, during normal years and yearly public audits.

It is concluded that municipal fiscal administration in Denmark was fairly set by the late Middle Ages and that the amounts passing through the city's coffers were rather modest, deriving from fairly low regular taxes and administered by unpaid councillors and citizens paying their civic obligations. It is argued, however, that this modesty in size and activity should not be interpreted as backward or primitive. The evidence also shows that during periods of war or political unrest when additional money, silver, gold and military services were needed and extracted through extraordinary taxes and royal orders, the medieval Danish city was able to draw on the capital, the administrative practice and the military services that its citizens and leaders could offer. This may in part explain how the kingdom was able to remain at war or preparing for war uninterruptedly for almost 40 years with the financial and human resources this state of affairs demanded.